

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत संचालन हुने कार्यक्रमहरुको कार्य विधि

१. कृषक स्तर सिजनल योजना तर्जुमा गोष्ठी

कृषि, सिंचाई कार्यालयका प्राविधिकहरु (DTT Members) लगायत सम्बन्धित सरोकारवाला कृषक/जल उपभोक्ता समितिका सदस्यहरुको सिजन अनुसारको भेला गराई , वृहत योजनाको पूर्ण मूल्याङ्कन गरिन्छ । सिजन अनुसार पहिलेको योजनामा परिमार्जन नयाँ वाली-वालीहरुको Introduce गर्नु पर्ने अवस्था रहेमा सोही अनुसार परिवर्तन गरिन्छ ।

- यो सिजनमा कून कून वालीहरुको कुन कुन जातहरु लगाउने, गोडमेल , मलजल कहिले र कति गर्ने आदि
- वाली एंव जल व्यवस्थाको उचित प्रयोग कसरी गर्ने, कून वालीमा कून अवस्थामा कति पानी चाहिन्छ , वालीको उचित प्रसोधन कसरी गर्ने ,inputs (seed,fertilizers,pesticides etc) हरुको व्यवस्थापन कति,कहाँबाट,कसरी गर्ने, वजारीकरणको व्यवस्था कसरी मिलाउने, प्रमुख वजारहरु कुन हुन भन्ने जस्ता विषयमा वृहत छलफल गरी योजनालाई अन्तिम रुप दिइन्छ ।

यसमा ध्यान दिनु पर्ने कुरा के छ भने वृहत्तर योजना, वार्षिक योजना तथा सिजनल योजना तर्जुमा कृषि र सिंचाई तर्फ वाट एउटै योजना तयार गरी आ-आफ्नो कार्यालयमा राख्नुपर्दछ ।

उद्देश्य

- उपलब्ध पानीको समुचित र समन्वयात्मक प्रयोगमा वृद्धि गरि वालीको उत्पादन, उत्पादकत्व तथा वाली सघनतामा वृद्धि गर्न कार्य योजना तयारी ।

कार्य विधि

- उप-आयोजना कमाण्ड क्षेत्र भित्र आयोजना अवधि भरिमा अपेक्षित लक्ष प्राप्तीको लागी ५ वर्षे कार्य योजना , वार्षिक कार्य योजना तयार गर्ने
- वार्षिक कार्य योजना अन्तर्गत उप आयोजना क्षेत्रभित्र वर्ष भरिमा गरिने खेति प्रणाली (वर्षेवाली , हिउदेवाली , वसन्तेवाली) को आधारमा लगाईने वालीहरु पानी उपलब्धताको आधारमा उपभोक्ता , जिल्ला प्राविधिक टोली कृषि तथा सिंचाईका प्राविधिकहरु , स्थानिय संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरु समेतको सकृय सहभागीतामा संयुक्त भेला , छलफल र अन्तरक्रिया गोष्ठीको आयोजना गरि सहभागीतात्मक कार्य योजना तयार गर्ने
- कार्य योजनामा बहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारी समेत प्रष्ट रुपमा बाडफाँड भएको हुनु पर्छ ।
- यसरी तयार भएको कार्य योजना जि.कृ.वि.कार्यालय , सिंचाई डिभिजन/सब डिभिजन ,सिंचाई तथा कृषि निर्देशनालयहरु एंव आयोजना संयोजकको कार्यालयमा समेत एक/एक प्रति पठाउनु पर्नेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

अवधि-२ दिन

सि.नं.	विवरण	खर्च अनुमान
१	स्टेशनरी	रु.५०/- प्रति व्यक्ति
२	खाजा	रु. ५०/- प्रति व्यक्ति
३	सहभागी भत्ता	रु ३००/- प्रति व्यक्ति
४	व्यवस्थापन	रु.५०००/-
५	प्रतिवेदन तयारी	रु.३०००/-

सवारी इन्धनको समेत स्टीमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

२. कृषक पाठशाला संचालन

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रमको प्रभाव क्षेत्रहरु भि प्रत्येक ५०० हेक्टर बराबर एक ब्लक मानी प्याकेजमा कृषि प्रसारका कार्यक्रमहरु पाइलट कार्यक्रमको रुपमा संचालन गरिन्छ । यस कार्यक्रममा २०-२५ जना कृषकहरुलाई नियमित रुपमा भेला गराई एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापनका सिद्धान्त वारेमा वृहत अन्तक्रिया गरिन्छ । कृषक पाठशाला एउटा कृषि प्रविधिहरु तथा जल व्यवस्थापनका प्रविधिहरु एकिकृत प्याकेजको रुपमा कृषक समूह/ जल उपभोक्ता समूहलाई उपलब्ध गराउने राम्रो थलो हो । कृषक पाठशाला लाई सकेसम्म सालभरी लगाइने वालीहरुलाई समेट्ने (cover) गरी सबै वालीहरुको वारेमा वृहत ज्ञान दिइन्छ ।

कृषक पाठशालामा सम्बन्धित उप-आयोजनाका कृषक समूहलाई कृषि प्रविधिज्ञहरु एवं जल व्यवस्थापन विज्ञहरु वाट नियमित रुपमा एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन वारेमा विस्तृत ज्ञान प्रदान गरिन्छ ।

यसमा विशेष गरी :-

-वाली अनुसार पानीको आवश्यकता (water requirement) एवं वालीको लागि

पानीको Critical Period हरूको वारेमा जानकारी गराइन्छ ।

- वाली विशेष अनुसार वृहत प्राविधिक ज्ञानको प्याकेज उपलब्ध गराइन्छ ।

यसमा जातहरुको छनोट , वाली प्रणालीको छनौट देखि उत्पादन प्रविधि, रोग कीरा

नियन्त्रण वाली कटाई , प्रसोधन एवं उचित वजारिकरण सम्मको वृहत ज्ञान प्रदान

गरिन्छ ।

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रममा , कृषक पाठशालालाई एउटा Approach को रुपमा लिइएको छ जसमा एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापनको वृहत क्रियाकलापहरुको वारेमा कृषकहरुलाई जानकारी गराइन्छ । यसरी कृषकहरुले तालीम प्राप्त गरिसकेपछि अन्य कृषकहरुलाई कृषक देखि कृषक सम्मका प्रसारको कार्य गर्छन भन्ने मान्यतामा यो कार्यक्रम संचालन गरिन्छ ।

यसमा ध्यानदिनु पर्ने मुख्य विषय के हो भने कृषक पाठशाला उप-आयोजनाको एउटै पकेटमा कृषि तथा सिंचाई तर्फबाट अलग-अलग संचालन नगरी एउटै कृषक पाठशाला संचालनमा ल्याउनु पर्दछ । कृषक पाठशालामा दिइने प्राविधिक ज्ञान वाली अनुसार कृषि तर्फ वाट कुन-कुन विषयमा कति पटक दिन त्यसै गरी सिंचाई तर्फ वाट जल व्यवस्थापन संग सम्बन्धित विषयमा वाली अनुसार के-के ज्ञान /सीप कति पटक प्रवाह गर्ने भन्ने कुरा कृषि DTT का सदस्यहरुबाट तय गरी प्रस्ताव गर्नु पर्दछ ।

उद्देश्य

- स्वस्थ विरुवा हुर्काउनु , मित्रजिवहरुको सुरक्षा गर्नु , वालीनालीको नियमित अवलोकन गर्नु , लगाईएका वालीका लागी उचित जल व्यवस्थापन गर्नु ।

कार्य विधि

- उप आयोजना कमाण्ड क्षेत्र भित्र संचालन गर्नु पर्नेछ यसरी संचालन हुने पाठशालामा वाली व्यवस्थापन , रोगकिरा व्यवस्थापन , माटो व्यवस्थापन एवं जल व्यवस्थापन समेत हुने गरि एकिकृत रुपमा संचालन गर्नु पर्ने छ ।
- मौसमी कार्य योजना तयार गर्दा सिंचाई प्रणालीका कृषकहरु सँग छलफल गरि कुन वालीमा संचालन गर्ने पूर्व यकिन हुनु पर्दछ ।
- पाठशाला संचालन हुने स्थान सकभर सडक सँग जोडिएको वर्ष भरि पुग्न सकिने पानी मापन संरचना नजिक , सहज पानी उपलब्धता कृषक वीच राम्रो समन्वय , सिर देखि पुच्छार सम्मका कृषकलाई पायक पर्ने हुनु पर्दछ ।
- छानिएको प्लट सबैलाई मान्य हुने हुनु पर्दछ ।
- पाठशाला संचालनको लागी समुह गठन गर्दा कमाण्ड क्षेत्रका सिर देखि पुच्छार सम्मका कृषकहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरि समय दिन सक्ने, अगुवा कृषक , समाजमा मान्य व्यक्ति , निस्वार्थ भावले सहभागिता जनाउन सक्ने , पाठशालाको नियम पालन गर्ने र महिला वढी प्रतिनिधित्व हुने गरी हुनु पर्दछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

विभागिय स्वीकृत पाठशालाको नर्मशको परिधिभित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

३. फार्म यन्त्रिकरण प्रदर्शन

प्रदर्शन वारे चर्चा गर्दा यस ICWMP मा भखरै मात्र प्रमाणित भई आएका कृषि प्रविधीहरु जसले उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि र कृषिमा वजारीकरण गर्न सक्षम हुन त्यस्ता प्रविधीलाई मात्र प्रोत्साहन गर्न यो कार्यक्रम राखीएको हो । कृषिका सफल प्रविधीहरु वारे कृषकसम्म विश्वास दिलाउन विभिन्न प्रदर्शन कार्यक्रमहरु संचालन गरिन्छन् । कृषकहरु माझ सफल भै प्रयोगमा आइसकेको प्रविधीहरुको वारम्बार प्रदर्शनमा जानुको कुनै औचित्य रहने छैन ।

यस आयोजनाले उत्पादन एवं उत्पादकत्वमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने SRI श्रोत संरक्षण Front Lline Demonstration, Kitchen Fish Pond , कृषि औजार एवं उपकरण हरुको प्रयोग प्रदर्शन जस्ता प्रदर्शन कार्यक्रममा मात्र विशेष जोड दिएको छ । कृषि यान्त्रीकरण सम्बन्धि प्रविधीहरु विशेष गरी आधुनिक कृषि उपकरणको प्रयोगमा बढ्दा ल्याउनको लागि प्रदर्शन गर्ने गरिन्छ । कृषि यान्त्रिकरणको प्रदर्शनबाट जान्नु भएको प्रयोगलाई घटाई कृषि व्यवसाय तर्फ आकर्षण गर्न सहयोग मिल्ने विश्वास गरीएको छ । कृषि यान्त्रिकरण प्रदर्शनमा Resource Conservation , Technology Direct Seeding in Rice , Laser Leisure , Combine harvester Thresher जस्ता मेशीनरीहरुको प्रयोगमा व्यापकता ल्याई कृषि कार्य लाई सहज बनाउन सहयोग मिल्ने अपेक्षा गरीएको छ ।

उद्देश्य

- नविनतम प्रविधिको विस्तार वालीको उत्पादन/उत्पादकत्व वृद्धिमा मद्दत , खेति खर्चमा न्यूनिकरण गर्नु ।

कार्य विधि

- कृषि यान्त्रीकरणको प्रयोगमा व्यापकता ल्याउन खेति योग्य जमिनको सदुपयोग गर्न विद्यमान ज्यामी समस्यालाई कमसेकम निरुत्साहित गर्न एवं खेति खर्च कमशः घटाउँदै लान कृषि यन्त्रको प्रयोगद्वारा जग्गाको तयारी , विउ वेर्ना लगाउने , थ्रेसिङ्ग , क्लिनिङ्ग , कृषि यन्त्र द्वारा गोडमेल , जग्गाको लेभल मिलाउने आदी जस्ता प्रदर्शन कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
- यस पदर्शनमा प्रयोग हुने उपकरणहरु भाडामा लिई संचालन गर्नु पर्नेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

विभागिय स्वीकृत नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

४. कृषक स्तरमा ज्ञान र शिपमा अभिवृद्धि तालिम

निजि सेवा प्रदायकहरुमा स्थानीयस्तरमा काम गर्ने गैर सरकारी संस्था , एगोभेट , सिंचाई उपकरणका सप्लायरहरु जस्ता संस्थाहरु पर्दछन । IWRMP को कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष सहयोग पुर्‍याउने यस्ता खालका संघ संस्थाहरुको दक्षता , सीपज्ञान बढाउने खालका कार्यक्रम संचालनमा ल्याउनु पर्दछ । त्यसै गरी कृषक समूहको क्षमता अभिवृद्धिका लागी तालीम तथा गोष्ठीहरु संचालनमा ल्याउनु पर्दछ । तालीम प्रदान गर्दा सामाजिक परिचालन , हितकोष संचालन , लेखा व्यवस्थापन , कार्ययोजना निर्माण , परियोजना मूल्याङ्कन सम्बन्धि संघ संस्था संग समन्वय जस्ता विषयहरुमा केन्द्रीत रही कार्यक्रमहरु संचालन गर्न अन्तर जिल्ला कृषक भ्रमण गर्ने कार्यक्रमको आयोजना समेत गर्न सकिन्छ ।

उद्देश्य

- कृषकको ज्ञान र शिपमा वृद्धि गरि दक्षतामा वृद्धि गर्ने ।

कार्य विधि

- उप आयोजना क्षेत्रभित्रका कृषकहरु मध्येबाट उपभोक्ताको सहमतिमा अगुवा कृषक २०-२५ जवान छनौट गरी कृषिका नविनतम प्रविधि (वाली उत्पादन , प्रशोधन कृषि बजार , सूचना शिविर , पानी व्यवस्थापन , प्रदर्शन आदी विषय समावेश भएको प्याकेज तयार गर्ने ।
- २-३ दिने तालिमको आयोजना गरि कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने छ ।
- तालिमलाई प्रभावकारी तथा उपलब्धी मूलक बनाउन आवश्यक सुचांक समेत तयार गर्ने ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

- विभागिय स्वीकृत तालिम सम्बन्धि नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

५. वार्षिक वाली लाभ तथा जल व्यवस्थापन तथ्यांक संकलन

उपआयोजनाको प्रभाव क्षेत्रहरु वर्ष भरिका क्रियाकलापहरुको उपलब्धिहरु रेकर्ड राख्न वार्षिक वाली लाभ तथा जल व्यवस्थापन तथ्याङ्क संकलन गर्नु पर्छ । यसरी तथ्याङ्क संकलन गर्दा कमाण्ड क्षेत्र मा लगाईएका वालीहरुको उत्पादन, उत्पादन सामाग्रीको स्थानीय बजार दरको लागत एवं उत्पादनको प्रति एकाई मूल्य को समेत अभिलेख राख्नु पर्दछ । उपआयोजनाको शिर मध्यम र पुच्छर समेत प्रतिनिधित्व हुनेगरी स्थानीय समुदायको सहभागितामा यस प्रकारको तथ्याङ्क संकलन गर्नु पर्दछ । साथै प्रति एकाई उत्पादनका लागि कति मात्रामा पानीको प्रयोग भयो भन्ने एकिन गर्न समय समयमा नियमित रुपमा जालमापन गर्नु पर्दछ ।

उद्देश्य

- वाली तथा जल व्यवस्थापन विधिको प्रयोग गरि सहभागितात्मक रुपमा परम्परागत खेति प्रणालीमा सुधार ल्याई लाभ यकिन गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना कमाण्ड क्षेत्र भित्र वर्ष भरिमा लगाईने वालीहरुको जातीय उत्पादकत्व वार्षिक खपत पानीको मात्रा, अगामी दिनमा माटो पानी सुहाउदो वालीको खेति प्रणालीमा विस्तार गर्न आवश्यक तथ्यांकहरु संकलन गरि वालीको प्रोफायल तयार गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- यसमा मौसमी वाली लगाउदा शुरु देखि अन्त सम्मको आवश्यक तथ्यांक हरु संकलन गर्दै जानु पर्छ । (भूस्वामित्व माटो , उन्नतजातको प्रयोग , पानीको उपलब्धता रोगकिराको प्रयोग , प्रविधि , आदि)

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

आवश्यक पर्ने स्टेशनरी , प्रश्नावली तयार गर्न अन्य खर्च समेतको स्टीमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

६. आयोजना वारे जनचेतना अभियान

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन आयोजनाको मुख्य उद्देश्य भनेको कृषि मा आधारित जनसंख्यालाई उन्नत प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने, संस्थागत सहयोग गरी कृषि उत्पादन एवं उत्पादकत्व बढाउनु हो । यस अन्तर्गत विभिन्न कृषाकलापहरु गरीन्छ जुन कृषकहरुले जानकारी लिनु अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । यसका लागि आयोजनाको कृषाकलाप, आयोजना स्थल एवं आयोजनाका गतिविधिहरु कृषकहरुलाई पोष्टर, पम्पलेट तथा सूचना संचारका माध्यमबाट जानकारी गराउनु महत्वपूर्ण कार्य हो । यसका साथै आयोजना अन्तर्गत गरिने नतिजा प्रदर्शन, कृषक दिवस, वाली चक्र प्रदर्शन बाट उपआयोजनाका कमाण्ड क्षेत्र लगायत सम्पूर्ण कृषकहरुमा सूचना प्रवाह गर्न Mass Media बाट आयोजना वारे जानकारी गराउनु पर्दछ ।

उद्देश्य

- आयोजनाको कार्यक्रम वारे सेवाग्राहीलाई सुसुचित गराइ सेवा प्रवाहमा सहजीकरण गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना क्षेत्र भित्र आयोजना अवधि भरमा सम्पन्न गर्ने कार्यक्रमहरु वार सेवा ग्राहीलाई सुसुचित गराई सहभागितामा सहजीकरण गर्न स्थानीय एफ.एम.,पोष्टर, पम्पलेट आदीको माध्यम वाट प्रचार प्रसारमा व्यापकता ल्याउन शुरुमा यो कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

एफ.एम.सँग सम्झौता , पोष्टर पम्पलेट प्रकाशन गर्न लाग्ने खर्च स्टीमेट तयार गरि कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

७. नतिजा प्रदर्शन

उपआयोजनाहरुको प्रभाव क्षेत्रहरुमा नवीनतम् प्रविधिहरुको प्रदर्शन गरी त्यसको नतिजा कृषक माझमा पुर्‍याउनु नतिजा प्रदर्शन गर्नु पर्दछ । यसरी नतिजा प्रदर्शन गर्दा कमाण्ड क्षेत्रका कृषकहरु माझ सबैलाई पहुच हुने गरी साझा प्लट छनौट गर्नु पर्छ । प्रदर्शनमा प्रयोग भएका सामग्रीको लागत एवं उत्पादनको अभिलेख राख्नु पर्दछ । अन्त्यमा फिल्ड दिवस आयोजना गरी नतिजाको बारेमा कृषकहरुलाई पूर्ण जानकारी गराउनु पर्दछ ।

उद्देश्य

- नतिजाको आधारमा नवीनतम जात र प्राविधिको विस्तार गरि उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।

कार्य विधि

- भौगोलिक तथा हावापानी र माटो सुहाउँदो पानी व्यवस्थापन , स्थायित्व हुने गरि र वाली चक्र प्रदर्शन एस.आर.आई. करेसा मत्स्य पोखरी आदि जस्ता प्रदर्शन कार्यक्रम हरु संचालन गर्नु पर्ने हुन्छ ।
- वाली चक्र प्रदर्शनको लागि उपभोक्ताको समन्वय र सहमतिमा स्थानको छनौट गरि नगदेवाली माटो व्यवस्थापन समेत लाई मध्य नजर राखी वालीको उत्पादकत्व वाली सघनता वृद्धि प्रष्ट देखिने गरि संचालन गर्नु पर्नेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

विभागिय स्वीकृत नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ । यस ह.अन्तर्गत फिल्ड दिवसका लागि छुट्टै विभागीय नर्मशको परिधिभित्र रही सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

८. माटो जाँच

आयोजनाको कमाण्ड क्षेत्रमा त्यहाँको माटोको उर्वराशक्ति, अम्लीयपन एवं भौतिक अवस्था थाहा पाउन माटो जाँच गराई राख्नु पर्दछ । यसरी माटो जाँच गर्दा आयोजनाको कमाण्ड क्षेत्र लाई समेट्ने गरी, शिर, मध्य भाग एवं पुच्छर समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी माटोको नमूना लिनु पर्दछ । माटोको भौतिक गुण, अम्लीयपन एवं खाद्यतत्वको अवस्था हेरी त्यहाँको आवश्यक खाद्यतत्वको मात्रा सिफारिस समेत गर्नुपर्दछ । माटोको नमूना संकलन, परिक्षण एवं खाद्य तत्वको सिफारिस जनसहभागीतामा गर्नु पर्नेछ ।

उद्देश्य

- माटोको अवस्था पहिचान गरि , समुचित मलखाद को प्रयोग , उचित पानी व्यवस्थापन , माटो सुहाउँदो वालीको खेतिमा विस्तार गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना क्षेत्र भित्रका माटोको अवस्था बारे जानकारी लिन शिविरको रुपमा संचालन गरि वढी भन्दा वढी माटोको नमूना संकलन , स्थलगत परिक्षण,नतिजा मूख कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
- यसरी कमाण्ड क्षेत्रका सबै जग्गाको प्रतिनिधित्व हुने गरि माटोको प्रोफाइल तयार गर्नु पर्नेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

विभागिय स्वीकृत नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

९.क्षमता अभिवृद्धि तालिम

प्राविधिक एवं कृषकहरुलाई खाद्यान्न वीउ उत्पादन, आय आर्जनमूलक कार्य एवं माटो सुधारका लागि जस्ता क्षमता अभिवृद्धि तालिमको आयोजना गरिनु पर्दछ । यसरी आयोजना गरिएको तालिममा वाली उत्पादन, माटो सुधार, आय आर्जनका

कृयाकलापहरु समेटी प्रयोगात्मक कक्षाहरु समेत राखि तालिम संचालन गर्नु पर्दछ । तालिम पश्चातका उपलब्धीहरुलाई समेत समेटी प्रतिवेदन तयारी गर्नु पर्दछ । प्रशिक्षार्थीहरुले तालिमबाट सिकेका प्रविधिहरु, ज्ञानहरु प्रयोग भए नभएको बुझ्न तालिम पश्चात सम्बन्धित जि.कृ.वि.का.ले अनुगमन गर्नु पर्दछ ।

उद्देश्य

- उपभोक्ताको ज्ञान र शिपमा वृद्धि गरि दक्षतामा वृद्धि गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना क्षेत्रका जल उपभोक्ता समिति / कृषक समूह / स्थानिय निजी सेवा प्रदायक हरुको ज्ञान र शिपमा वृद्धि गरि दक्षता अभिवृद्धि गर्न उपभोक्ता समिति शसक्तिकरण , कृषक समूह तथा निजी सेवा प्रदायकहरुलाई सबल सक्षम र दक्ष बनाउन प्याकेज तयार गरि
- २-३ दिने तालिमको आयोजना गरि कार्य मूलक तालिम प्रदान गर्नु पर्नेछ ।
- तालिम संचालन गर्दा सुचांकको प्रयोग गर्दा परिवर्तन भएका प्रष्ट रुपमा देखिने गरि हुनु पर्दछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

विभागिय स्वीकृत तालिम नर्मश अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

१० कार्यक्रम अनुगमन

कार्यक्रम कार्यान्वयनलाई आवश्यक दिशा प्रदान गर्न र कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गर्न केन्द्रीय, क्षेत्रीय एवं जिल्लास्तरको वार्षिक कार्यक्रममा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने कृयाकलाप राखिने छ । यस्ता अनुगमन कार्यहरु सहभागिता मुलक हुनु पर्नेछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सूचकहरु संलग्न अनुसूची ७ मा दिइएको छ ।

जिल्ला प्राविधिक टोलीको मासीक अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको अलावा केन्द्र, क्षेत्र र जिल्ला स्तरबाट पनि कार्यक्रम चलाएको सिंचाई प्रणालीमा प्रत्येक मौसमी वालीमा कम्तीमा एक पटक स्थलगत अनुगमन गरी संलग्न अनुसूची ५ बमोजिमको अनुगमन फाराम अनिवार्य रुपले भरी कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गर्ने तथा आवश्यक निर्देशन दिनेछ र जिल्ला प्राविधिक टोलीले प्रत्येक महिना कार्यक्रम संचालन हुँदाको दौरान सिंचाई प्रणालीको स्थलगत अनुगमन, प्राविधिक प्रशिक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्दा संलग्न अनुसूची ६ बमोजिमको अनुगमन फाराम अनिवार्य रुपले भर्नु पर्नेछ ।

क्षेत्र तथा जिल्लाका सिंचाई तथा कृषिका पदाधिकारीहरुबाट संयुक्त रुपमा कार्यक्रमको स्थलगत अनुगमन गर्न व्यवस्था मिलाउनु पर्ने छ ।

उद्देश्य

- लक्षित कार्य प्रभावकारी रुपमा समय मै सम्पन्न गर्न सहयोग गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना क्षेत्रभित्र संचालित कार्यक्रम , सम सामायिक अवस्था वारे जानकारी प्राप्त गर्न र स्थलगत समस्या समाधान हुने गरि सेवा प्रदान गर्न नियमित रुपमा जिल्ला प्राविधिक टोली वाट अनुगमन कार्य हुनेछ ।
- यसका साथै उप व्यवस्थापक , क्षेत्रिय व्यवस्थापक/केन्द्रिय स्तरबाट समेत अनुगमन कार्य हुनेछ । जि.प्रा.टो. वाट हुने अनुगमन एकिकृत वाली जल व्यवस्थापन कार्यक्रम अनुगमन फाराम अनुसूचि-६ अनुसार हुनेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

स्टेशनरी एवं नियमानुसार दै.भ्र.भ.तथा ईन्धन आदिको ईष्टिमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

११ उप आयोजना प्रोफाइल तयारी

उपआयोजनाको प्रभाव क्षेत्रको सम्पूर्ण जानकारी आउने गरी वार्षिक रुपमा उप आयोजनाको प्रोफाइल तयारी गर्नु पर्ने हुन्छ । यसरी प्रोफाइल तयार गर्दा आयोजनाबाट प्रत्यक्ष लाभ पाएका घरधुरी एवं जनसंख्या, लैंगिक अवस्था, सामाजिक

अवस्था, लगाइएका वालीको क्षेत्रफल एवं उत्पादन, सिंचाईको अवस्था, सिंचाईको स्रोत, भौतिक पूर्वाधारको अवस्था, जमीन उपयोग पद्धती, पकेट क्षेत्रहरु एवं सो क्षेत्रमा कार्यरत गैर सरकारी एवं सामुदायिक संस्थाहरुको विवरण समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ । तथ्याङ्क संकलन गर्दा कृषकहरुको सहभागीता अनिवार्य रुपमा हुनु पर्नेछ ।

उद्देश्य

- कार्य योजना तयारीमा थप मदत गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना कमाण्ड क्षेत्रका मानचित्र भील्कन गरि आवश्यक तथ्यांक हरु समाविष्ट भएको प्रोफाइल तयार गर्नु पर्दछ ।
- गा.वि.स., वडा नं., निर्वाचन क्षेत्र, विकास क्षेत्र, जिल्ला , भू स्वमित्व , कृषक परिवार संख्या , महिला , पुरुष साक्षरता , खेति गरिएको जग्गा , वाली प्रणाली , जातहरु , उत्पादकत्व कृषि बजार , सिंचाईको श्रोत , पानीको उपलब्धता , निजी सेवा प्रदायकहरु , गैर सरकारी संघ संस्थाहरु , नक्सा आदी समावेश भएको उप आयोजनाको छुट्टै प्रोफाइल तयार गर्नु पर्ने छ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

प्रश्नावली तयार गर्न स्टेशनरी, तथ्यांक संकलन गर्न दै.भ्र.भ. , ईन्धन, प्रोसेसिङ्ग, तथा प्रोफाइल तयारीको लागी लाग्ने खर्चको ईष्टिमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

१२ अनुगमन रिपोर्ट प्रकाशन

कार्यक्रम संचालन भएको ठाउँमा तोकिएको लक्ष्य अनुसार काम भएको छ, छैन ? त्यहाँको स्थलगत समस्या के के छन् ? सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरु के के छन् ? भन्ने कुराहरु अनुगमन कर्ताले रिपोर्ट माफत सम्बन्धित जि.कृ.वि.का.लाई जानकारी गराउनु पर्दछ । यसरी वेला वेलामा गरिएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका रिपोर्टहरु वार्षिक रुपमा पुस्तिका बनाई प्रकाशन गर्नु पर्दछ ।

उद्देश्य

प्रभावकारी कार्य संचालनमा सहयोग गर्न ।

कार्य विधि

- उप आयोजना क्षेत्र भित्र वर्ष भरिमा जिल्ला प्राविधिक टोली , उपव्यवस्थापक , क्षेत्रिय व्यवस्थापक , केन्द्रिय स्तरबाट भएको अनुगमन र अनुगमनका वेला देखिएका समस्याहरु समाधान गर्न दिईएको सुझाव, निर्देशनहरु प्रष्टरुपमा देखिने गरि अनुगमन रिपोर्ट प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।

खर्च अनुमान/ आर्थिक नर्मश

स्टेशनरी , दै.भ्र.भ., ईन्धन , आदी स्वीकृत विनियोजित बजेट भित्र रही ईष्टिमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

वृहतर योजना तर्जुमा : उप-आयोजनाहरु सम्पन्न भै सकेपछि एउटा उप-आयोजना स्तरीय भेलाको आयोजना गर्नु पर्दछ । सो भेलामा जिल्ला कृषि विकास कार्यालयका प्राविधिकहरु, सिंचाई डिभिजन/ सब डिभिजनका प्राविधिकहरु, सम्बन्धित कृषक प्रतिनिधिहरु /जलउपभोक्ता समितिका प्रतिनिधिहरु र अन्य सरोकारवाला संघ, संस्था/निकाय (जस्तै-मल बीउ, बिषादी आपूर्तिकर्ता, कृषि क्षेत्रमा कार्यरत INGOs/ NGOs/ CBOs का प्रतिनिधिहरु) उपस्थिति रहनेछ ।

उक्त भेलाबाट आयोजना मर्मत संभार भैसकेपछि, सिंचाई कार्यका लागि पानीको उपलब्धता ध्यानमा राखी उक्त उप-आयोजनाका एउटा वृहत (Comprehensive) कार्यान्वयन योजना तयार हुनेछ । उक्त कार्यान्वयन योजनामा निम्न कुराहरु प्रष्ट रुपमा उल्लेख गरी प्रोफाइलको रुपमा तयार गरेर आयोजना संयोजकको कार्यालयमा समेत पठाउनु पर्ने छ ।

- उप-आयोजनाको कूल कमाण्ड क्षेत्रफल
- हाल सिंचित क्षेत्रफल
- सिंचाई विस्तार हुन सक्ने क्षेत्रफल (श्रोतका आधारमा)
- सिंचाईको लागि पानी उपलब्ध हुने महिनाहरु र परिमाण(सिजन अनुसार उल्लेख गर्ने) जस्तै-

Monsoon : - Sufficient /poorly sufficient / Insufficient

Winter : - Sufficient /poorly sufficient / insufficient

Spring :- Sufficien t/Poorly sufficient / insufficient

- हालको वाली प्रणाली (Monsoon-Winter-Spring) (कुन कुन वाली प्रणाली कति प्रतिसत खुलाएर)
- अब अपनाउनु पर्ने वाली प्रणाली (Monsoon-Winter-Spring)
- हालको वालीहरुको उत्पादकत्व र अब हासिल गर्नुपर्ने उत्पादन एवं उत्पादकत्व
- हालको वाली सघनता र सिंचाई प्रणालीको मर्मत सम्भार पश्चात हासिल हुने वाली सघनता प्रतिशत
- माटोको pH , Nutrient status -N/P/K, OM status आदि
- हाल प्रचलनमा रहेका जातहरु र अब अपनाउने जातहरु
- उप-आयोजनाले हासिल गर्न खोजिएको लक्ष्य
- उच्च मूल्यका वाली भित्र्याउने (Introduce) गर्ने योजना
- उप-आयोजनाको वाली प्रणालीमा सुधार पश्चातको वजारकिरण
- लगानी सहयोग अनुदान प्राप्त गर्नु पर्ने आयोजनाहरु : जस्तै
  - नर्सरी स्थापना /ह्याचरी
  - बीउ बैंक
  - वजार स्थल
  - लिङ्ग रोड स्थापना आदि ।

आर्थिक पक्ष :

(१) सिजनल योजना तर्जुमा गोष्ठी

कृषि, सिंचाई कार्यालयका प्राविधिकहरु (DTT Members) लगायत सम्बन्धित सरोकारवाला कृषक/जल उपभोक्ता समितिका सदस्यहरुको सिजन अनुसारको भेला गराई, वृहत योजनाको पूर्ण मूल्याङ्कन गरिन्छ । सिजन अनुसार पहिलेको योजनामा परिमार्जन नयाँ वाली-वालीहरुको Introduce गर्नु पर्ने अवस्था रहेमा सोही अनुसार परिवर्तन गरिन्छ ।

- यो सिजनमा कून कून वालीहरुको कुन कुन जातहरु लगाउने, गोडमेल, मलजल कहिले र कति गर्ने आदि
- वाली एवं जल व्यवस्थाको उचित प्रयोग कसरी गर्ने, कून वालीमा कून अवस्थामा कति पानी चाहिन्छ, वालीको उचित प्रसोधन कसरी गर्ने, inputs(seed,fertilizers,pesticides etc)हरुको व्यवस्थापन कति,कहाँबाट,कसरी गर्ने, वजारीकरणको व्यवस्था कसरी मिलाउने, प्रमुख वजारहरु कुन हुन भन्ने जस्ता विषयमा वृहत छलफल गरी योजनालाई अन्तिम रुप दिइन्छ ।

यसमा ध्यान दिनु पर्ने कुरा के छ भने वृहतर योजना, वार्षिक योजना तथा सिजनल योजना कृषि र सिंचाई तर्फ बाट एउटै योजना तयार गरी आफ्नो कार्यालयमा राख्नुपर्दछ ।

(२) कृषक पाठशालाको संचालन

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रममा प्रत्येक ५०० हेक्टर वरावर एक ब्लक मानी प्याकेजमा कृषि प्रसारका कार्यक्रमहरु पाइलट कार्यक्रमको रुपमा संचालन गरिन्छ ।

यस कार्यक्रममा २०-२५ जना कृषकहरुलाई नियमित रुपमा भेला गराई एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापनका सिद्धान्त वारेमा वृहत अन्तक्रिया गरिन्छ । कृषक पाठशाला एउटा कृषि प्राविधिकहरु तथा जलव्यवस्थापनका प्राविधिकहरु एकिकृत प्याकेजको रुपमा कृषक समूह/ जल उपभोक्ता समूहलाई

उपलब्ध गराउने राम्रो थलो हो । कृषक पाठशाला लाई सकेसम्म सालभरी लगाइने वालीहरूलाई समेट्ने (cover) गरी सबै वालीहरूको वारेमा वृहत ज्ञान दिइन्छ ।

कृषक पाठशालामा सम्बन्धित उप-आयोजनाका कृषक समूहलाई कृषि प्रविधिज्ञहरु एवं जल व्यवस्थापन विज्ञहरु वाट नियमित रुपमा एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन वारेमा विस्तृत ज्ञान प्रदान गरिन्छ ।

यसमा विषेश गरी :-

- वाली अनुसार पानीको आवश्यकता (water requirement) एवं वालीको लागि

- पानीको Critical Period हरुको वारेमा जानकारी गराइन्छ ।

- वाली विशेष अनुसार वृहत प्राविधिक ज्ञानको प्याकेज उपलब्ध गराइन्छ ।

- यसमा जातहरुको छनोट , वाली प्रणालीको छनोट देखि उत्पादन प्रविधि, रोग कीरा

- नियन्त्रण वाली कटाई , प्रसोधन एवं उचित वजारिकरण सम्मको वृहत ज्ञान प्रदान

- गरिन्छ ।

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रममा , कृषक पाठशालालाई एउटा Approach को रुपमा लिइएको छ, जसमा एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापनको वृहत क्रियाकलापहरुको वारेमा कृषकहरुलाई जानकारी गराइन्छ । यसरी कृषकहरुले तालीम प्राप्त गरिसकेपछि, अन्य कृषकहरुलाई कृषक देखि कृषक सम्मका प्रसारको कार्य गर्छन भन्ने मान्यतामा यो कार्यक्रम संचालन गरिन्छ ।

यसमा ध्यानदिनु पर्ने मुख्य विषय के हो भने कृषक पाठशाला उप-आयोजनाको एउटै पकेटमा कृषि तथा सिंचाई तर्फबाट अलग-अलग संचालन नगरी एउटै कृषक पाठशाला संचालनमा ल्याउनु पर्दछ । कृषक पाठशालामा दिइने प्राविधिक ज्ञान वाली अनुसार कृषि तर्फ वाट कुन-कुन विषयमा कति पटक दिन त्यसै गरी सिंचाई तर्फ वाट जल व्यवस्थापन संग सम्बन्धित विषयमा वाली अनुसार के-के ज्ञान /सीप कति पटक प्रवाह गर्ने भन्ने कुरा कृषि DTT का सदस्यहरुबाट तय गरी प्रस्ताव गर्नु पर्दछ ।

(३) प्रदर्शन कार्यक्रम

प्रदर्शन वारे चर्चा गर्दा यस ICWMP मा भखरै मात्र प्रमाणित भई आएका कृषि प्रविधिहरु जसले उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि र कृषिमा वजारीकरण गर्न सक्षम हुन त्यस्ता प्रविधीलाई मात्र प्रोत्साहन गर्न यो कार्यक्रम राखीएको हो । कृषिका सफल प्रविधिहरु वारे कृषकसम्म विश्वास दिलाउन विभिन्न प्रदर्शन कार्यक्रमहरु संचालन गरिन्छन् । कृषकहरु माभ सफल भै प्रयोगमा आइसकेको प्रविधीहरुको वारम्बार प्रदर्शनमा जानुको कुनै औचित्य रहने छैन ।

यस आयोजनाले उत्पादन एवं उत्पादकत्वमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने SRI श्रोत संरक्षण Front Line Demonstration, Kitchen Fish Pond , कृषि औजार एवं उपकरण हरुको प्रयोग प्रदर्शन जस्ता प्रदर्शन कार्यक्रममा मात्र विशेष जोड दिएको छ । कृषि यान्त्रीकरण सम्बन्धि प्रविधिहरु विशेष गरी आधुनिक कृषि उपकरणको प्रयोगमा बढवा ल्याउनको लागि प्रदर्शन गर्ने गरिन्छ । कृषि यान्त्रिकरणको प्रदर्शनबाट जान्नु भएको प्रयोगलाई घटाई कृषि व्यवसाय तर्फ आकर्षण गर्न सहयोग मिल्ने विश्वास गरीएको छ । कृषि यान्त्रिकरण प्रदर्शनमा Resource Conservation , Technology Direct Seeding in Rice , Laser Leisure , Combine harvester Thresher जस्ता मेशीनरीहरुको प्रयोगमा व्यापकता ल्याई कृषि कार्य लाई सहज बनाउन सहयोग मिल्ने अपेक्षा गरीएको छ ।

(४) लगानी सहयोग अनुदान (ISG)

यो एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रमको महत्वपूर्ण क्रियाकलाप हो । यसमा उप-आयोजनामा कृषि कार्यक्रमहरुको विस्तार भई जब कृषि क्षेत्र वजारीकरण तर्फ उन्मुख हुन्छ त्यति वेला कृषकहरुले उत्पादन गरेका उपजहरुको उचित मूल्य प्रदान गर्न वजारको उचित व्यवस्था गर्नु पर्ने हुन्छ र सो क्षेत्र आफैमा एउटा श्रोत केन्द्रको रुपमा विकास हुन थाल्दछ , त्यति वेला कृषक समूह /जल उपभोक्ता समूह लाई पूजिगत सहयोगको रुपमा अनुदान प्रदान गरिन्छ ।

यो कार्यक्रम अन्तर्गत सम्बन्धित क्षेत्र एउटा श्रोत केन्द्रको रुपमा विकास भई अन्य क्षेत्रहरुमा समेत देखावटी

(Demonstration effect) प्रभाव दिन सक्दछ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत कृषक समूहलाई मागको आधारित आयोजना माग प्रस्ताव आव्हान गरी उपयुक्त आयोजना छनोट गरी पूजिगत सहयोग उपलब्ध गराइन्छ । सहयोग रकम कूल आयोजनाको ८० प्रतिशत सम्म उपलब्ध हुन सक्दछ । यो कार्यक्रम (Matching grant) अन्तर्गत संचालन हुने हुदा कृषक समूहहरुको २० % लगानी योगदान अनिवार्य छ ।

प्रदर्शन वारे चर्चा गर्दा यस ICWMP मा भखरै मात्र प्रमाणित भई आएका कृषि प्रविधिहरु जसले उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि र कृषिमा वजारीकरण गर्न सक्षम हुन त्यस्ता प्रविधीलाई मात्र प्रोत्साहन गर्न यो कार्यक्रम राखीएको हो । कृषकहरु माभ सफल भै प्रयोगमा आइसकेको प्रविधीहरुको वारम्बार प्रदर्शनमा जानुको कुनै औचित्य रहने छैन ।

(५) सेवा प्रदायक निजी र जल उपभोक्ता संस्थाको क्षमता वृद्धि :-

निजी सेवा प्रदायकहरुमा स्थानीयस्तरमा काम गर्ने गैर सरकारी संस्था ,एग्रीभेट , सिंचाई उपकरणका सप्लायरहरु जस्ता संस्थाहरु पर्दछन । IWRMP को कार्यान्वयनमा प्रत्यक्ष सहयोग पुर्‍याउने यस्ता खालका संघ संस्थाहरुको दक्षता ,सीपज्ञान बढाउने खालका कार्यक्रम संचालनमा ल्याउनु पर्दछ । त्यसै गरी कृषक समूहको क्षमता अभिवृद्धिका लागी तालीम तथा गोष्ठीहरु संचालनमा ल्याउनु पर्दछ । तालीम प्रदान गर्दा सामाजीक परिचालन ,हितकोष संचालन ,लेखा व्यवस्थापन ,कार्ययोजना निर्माण , परियोजना मूल्याङ्कन सम्बन्धि संघ संस्था संग समन्वय जस्ता विषयहरुमा केन्द्रीत रही कार्यक्रमहरु संचालन गर्न अन्तर जिल्ला कृषक भ्रमण गर्ने कार्यक्रमको आयोजना समेत गर्न सकिन्छ ।

(६) वाली प्रशोधन ,वजार व्यवस्थापन तथा सूचना प्रवाह :-

उप-आयोजनाहरूमा ICWMP संचालन पश्चात आएको परिवर्तनबाट उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि आई त्यसलाई प्रशोधन , मूल्य अभिवृद्धि ,वजारीकरण र सूचना प्रभाव जस्ता कार्यहरू आवश्यक हुन आउछ । यसका लागि DTT ले कार्य योजना गरी आवश्यक ज्ञान र सीप प्रदान गर्नु पर्दछ । पुर्जि निमार्ण तर्फ आवश्यक पर्ने जस्तै प्रशोधन , मूल्य अभिवृद्धि श्रृंखला जस्ता कार्यहरूको लागि लगानी सहयोग अनुदान माग गर्न सकिन्छ ।

सि.नं.	कार्यक्रम	उद्देश्य	कार्य विधि	खर्च अनुमान/नर्मश
१.	कृषक स्तर सिजनल योजना तर्जुमा गोष्ठी	उपलब्ध पानीको समुचित र समन्वयात्मक प्रयोगमा वृद्धि गरि वालीको उत्पादकत्व तथा वाली सघनतामा वृद्धि गर्न कार्य योजना तयारी ।	उप-आयोजना कमाण्ड क्षेत्र भित्र आयोजना अवधि भरिमा अपेक्षित लक्ष प्राप्तीको लागि ५ वर्षे कार्य योजना , वार्षिक कार्य योजना तयार गर्नु पर्दछ । यसरी वार्षिक कार्य योजना अन्तर्गत उप आयोजना क्षेत्रभित्र वर्ष भरिमा गरिने खेति प्रणाली (वर्षेवाली , हिउदेवाली , वसन्तेवाली) को आधारमा लगाईने वालीहरू पानी उपलब्धताको आधारमा उपभोक्ता , जि.प्रा.टोली कृषि तथा सिंचाईका प्राविधिकहरू , स्थानिय संघ संस्थाका प्रतिनिधिहरू समेतको सकृय सहभागीतामा संयुक्त भेला , छलफल र अन्तरक्रिया गोष्ठीको आयोजना गरि सहभागीतात्मक कार्य योजना तयार गर्नु पर्दछ । कार्य योजनामा बहन गर्नु पर्ने जिम्मेवारी समेत प्रष्ट रुपमा बाडफाँड भएको हुनु पर्छ । यसरी तयार भएको कार्य योजना जि.कृ.वि.कार्यालय , सिंचाई डिभिजन/सव डिभिजन ,सिंचाई तथा कृषि निर्देशनालयहरू एवं आयोजना संयोजकको कार्यालयमा समेत एक/एक प्रति पठाउनु पर्नेछ ।	अवधि-२ दिने स्टेशनरी रु.५०/- प्रति व्यक्ति खाजा रु. ५०/- प्रति व्यक्ति सहभागी भत्ता रु ३००/- प्रति व्यक्ति व्यवस्थापन रु.५०००/- प्रतिवेदन तयारी रु. ३०००/- सवारी इनधनको समेत स्टीमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
२.	कृषक पाठशाला संचालन	स्वस्थ विरुवा हुर्काउनु भित्रजिवहरूको सुरक्षा गर्नु , वालीनालीको नियमित अवलोकन गर्नु , लगाईएका वालीका लागि उचित जल व्यवस्थापन गर्नु ।	उप आयोजना कमाण्ड क्षेत्र भित्र संचालन गर्नु पर्नेछ यसरी संचालन हुने पाठशालामा वाली व्यवस्थापन , रोगकिरा व्यवस्थापन , माटो व्यवस्थापन एवं जल व्यवस्थापन समेत हुने गरि एकिकृत रुपमा संचालन गर्नु पर्ने छ । मैसमी कार्य योजना तयार गर्दा सिंचाई प्रणालीका कृषकहरू सँग छलफल गरि कुन वालीमा संचालन गर्ने पूर्व यकिन हुनु पर्दछ । पाठशाला संचालन हुने स्थान सकभर सडक सँग जोडिएको वर्ष भरि पुग्न सकिने पानी मापन संरचना नजिक , सहज पानी उपलब्धता कृषक बीच राम्रो समन्वय , सिर देखि पुच्छार सम्मका कृषकलाई पायक पर्ने , छानिएको प्लट सबैलाई मान्य हुने हुनु पर्दछ । पाठशाला संचालनको लागि समुह गठन गर्दा कमाण्ड क्षेत्रका सिर देखि पुच्छार सम्मका कृषकहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरि समय दिन सक्ने, अगुवा कृषक , समाजमा मान्य व्यक्ति , निस्वार्थ भावले सहभागिता जनाउन सक्ने , पाठशालाको नियम पालन गर्ने र महिला बढी प्रतिनिधित्व हुने गरी हुनु पर्दछ । प्रतिनिधित्व हुने गरी हुनु पर्दछ ।	विभागिय स्वीकृत पाठशालाको नर्मशको परिधिभित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

एकिकृत वाली तथा जल व्यवस्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत संचालन हुने कार्यक्रमहरुको खर्च अनुमान/नर्मश (कृषि बिभाग तर्फको मात्र)

सि. नं.	कार्यक्रम	उद्देश्य	कार्य विधि	खर्च अनुमान/नर्मश
३	फार्म यन्त्रकरण प्रदर्शन	नविनतम प्रविधिको विस्तार वालीको उत्पादन/उत्पादकत्व वृद्धिमा मद्दत , खेति सर्चमा न्यूनिकरण	कृषि यान्त्रीकरणको प्रयोगमा व्यापकता ल्याउन खेति योग्य जमिनको सदुपयोग गर्न विद्यमान ज्यामी समस्यालाई कमसेकम निरुत्साहित गर्न एवं खेति खर्च क्रकशः घटाउँदै लान कृषि यन्त्रको प्रयोगद्वारा जग्गाको तयारी , विउ वेर्ना लगाउने , श्रेसिङ्ग , क्लिनिङ्ग , कृषि यन्त्र द्वारा गोडमेल , जग्गाको लेभल मिलाउने आदी जस्ता प्रदर्शन कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ । यस पदर्शनमा प्रयोग हुने उपकरणहरु भाडामा लिई संचालन गर्नु पर्नेछ ।	विभागिय स्वीकृत नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
४	कृषक स्तरमा ज्ञान र शिपमा अभिवृद्धि तालिम ।	कृषकको ज्ञान र शिपमा वृद्धि गरि दक्षतामा वृद्धि गर्ने ।	उप आयोजना क्षेत्रभित्रका कृषकहरु मध्येबाट उपभोक्ताको सहमतिमा अगुवा कृषक २०-२५ जवान छनौट गरी कृषिका नविनतम प्रविधि (वाली उत्पादन , प्रशोधन कृषि बजार , सूचना शिबिर , पानी व्यवस्थापन , प्रदर्शन आदी विषय समावेश भएको प्याकेज तयार गरि २-३ दिने तालिमको आयोजना गरि कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने छ । यस तालिम लाई प्रभावकारी तथा उपलब्धी मूलक बनाउन आवश्यक सुचांक समेत तयार गरिनु पर्दछ ।।	विभागिय स्वीकृत तालिम सम्बन्धि नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्ने छ ।
५	वार्षिक वाली लाभ तथा जल व्यवस्थापन तथ्यांक संकलन	वाली तथा जल व्यवस्थापन विधिको प्रयोग गरि सहभागितात्मक रुपमा परमपरागत खेति प्रणालीमा सुधार ल्याई लाभ यकिन गर्न ।	उप आयोजना कमाण्ड क्षेत्र भित्र वर्ष भरिमा लगाईने वालीहरुको जातीय उत्पादकत्व वार्षिक खपत पानीको मात्रा अगामी दिनमा माटो पानी सुहाउदो वालीको खेति प्रणालीमा विस्तार गर्न आवश्यक तथ्यांकहरु स्रकलन गरि वालीको प्रोफायल तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । यसमा मौसमी वाली लगाउदा शुरु देखि अन्त सम्मको आवश्यक तथ्यांक हरु संकलन गर्दै जानु पर्छ । (भूस्वामित्व माटो , उन्नतजातको प्रयोग , पानीको उपलब्धता रोगकिराको प्रयोग , प्रविधि , आदि)	आवश्यक पर्ने स्टेशनरी , प्रश्नावली तयार गर्न अन्य खर्च समेतको स्टीमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
६	आयोजना वारे जनचेतना अभियान	आयोजनाको कार्यक्रम वारे सेवाग्राहीलाई सुसुचित गराई सेवा प्रवाहमा सहजीकरण गर्न ।	उप आयोजना क्षेत्र भित्र आयोजना अवधि भरमा सम्पन्न गर्ने कार्यक्रमहरु वार सेवा ग्राहीलाई सुसुचित गराई सहभागितामा सहजीकरण गर्न स्थानीय एफ.एम.,पोष्टर, पम्पलेट आदीको माध्यम बाट प्रचार प्रसारमा व्यापकता ल्याउन शुरुमा यो कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।	एफ.एम.सँग सम्झौता , पोष्टर पम्पलेट प्रकाशन गर्न लाग्ने खर्च स्टीमेट तयार गरि कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।

सि.नं.	कार्यक्रम	उद्देश्य	कार्य विधि	खर्च अनुमान/नर्मश
७	नतिजा प्रदर्शन	नतिजाको आधारमा नविनतम जात र प्राविधिको विस्तार गरि उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने ।	भौगोलिक तथा हावापानी र माटो सुहाउँदो पानी व्यवस्थापन , स्थायित्व हुने गरि र वाली चक्र प्रदर्शन एस.आर.आई. करेसा मत्स्य पोखरी आदि जस्ता प्रदर्शन कार्यक्रम हरु संचालन गर्नु पर्ने हुन्छ । वाली चक्र प्रदर्शनको लागि उपभोक्ताको समन्वय र सहमतिमा स्थानको छनौट गरि नगदेवाली माटो व्यवस्थापन समेत लाई मध्य नजर राखी वालीको उत्पादकत्व वाली सघनता वृद्धि प्रष्ट देखिने गरि संचालन गर्नु पर्नेछ ।	विभागिय स्वीकृत नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
८	माटो जाँच	माटोको अवस्था पहिचान गरि , समुचित मलखाद को प्रयोग , उचित पानी व्यवस्थापन , माटो सुहाउँदो वालीको खेतिमा विस्तार गर्न ।	उप आयोजना क्षेत्र भित्रका माटोको अवस्था बारे जानकारी लिन शिविरको रुपमा संचालन गरि वढी भन्दा वढी माटोको नमूना संकलन , स्थलगत परिक्षण,नतिजा मूखि कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ । यसरी कमाण्ड क्षेत्रका सबै जग्गाको प्रतिनिधित्व हुने गरि माटोको प्रोफाइल तयार गर्नु पर्नेछ ।	विभागिय स्वीकृत नर्मशको परिधि भित्र रही कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
९	क्षमता अभिवृद्धि तालिम	उपभोक्ताको ज्ञान र शिपमा वृद्धि गरि दक्षतामा वृद्धि गर्न ।	उप आयोजना क्षेत्रका जल उपभोक्ता समिति /कृषक समूह /स्थानिय निजी सेवा प्रदायक हरुको ज्ञान र शिपमा वृद्धि गरि दक्षता अभिवृद्धि गर्न उपभोक्ता समिति शसक्तिकरण , कृषक समूह तथा निजी सेवा प्रदायकहरुलाई सबल सक्षम र दक्ष बनाउन प्याकेज तयार गरि २-३ दिने तालिमको आयोजना गरि कार्य मूलक तालिम प्रदान गर्नु पर्नेछ । यसरी तालिम संचालन गर्दा सुचांकको प्रयोग गर्दा परिवर्तन भएका प्रष्ट रुपमा देखिने गरि हुनु पर्दछ ।	विभागिय स्वीकृत तालिम नर्मश अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्ने ।

सि.नं.	कार्यक्रम	उद्देश्य	कार्य विधि	खर्च अनुमान/नर्मश
१०	कार्यक्रम अनुगमन	लक्षित कार्य प्रभावकारी रुपमा समय मै सम्पन्न गर्न सहयोगी	उप आयोजना क्षेत्रभित्र संचालित कार्यक्रम , सम सामायिक अवस्था बारे जानकारी प्राप्त गर्न र स्थलगत समस्या समाधान हुने गरि सेवा प्रदान गर्न नियमित रुपमा जिल्ला प्राविधिक टोली वाट अनुगमन कार्य हुनेछ । यसका साथै उप व्यवस्थापक , क्षेत्रिय व्यवस्थापक/केन्द्रिय स्तरवाट समेत अनुगमन कार्य हुनेछ । जि.प्रा.टो. वाट हुने अनुगमन एकिकृत वाली जल व्यवस्थापन कार्यक्रम अनुगमन फाराम अनुसूचि-६ अनुसार हुनेछ ।	स्टेशनरी एंव नियमानुसार दै.भ्र.भ. तथा ईन्धन आदिको ईष्टिमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
११	उप आयोजना प्रोफाइल तयारी	कार्य योजना तयारीमा थप मदत	उप आयोजना कमाण्ड क्षेत्रका मानचित्र भौलिक गरि आवश्यक तथ्यांक हरु समाविष्ट भएको प्रोफाइल तयार गर्नु पर्दछ । (गा.वि.स.वडा नं., निर्वाचन क्षेत्र, विकास क्षेत्र, जिल्ला , भू स्वमित्व ,कृषक परिवार संख्या , महिला ,पुरुष साक्षरता ,खेति गरिएको जग्गा , वाली प्रणाली , जातहरु ,उत्पादकत्व कृषि बजार , सिंचाईको श्रोत , पानीको उपलब्धता ,निजी सेवा प्रदायकहरु ,गैर सरकारी संघ संस्थाहरु , नक्सा आदी समावेश भएको उप आयोजनाको छुट्टै प्रोफाइल तयार गर्नु पर्ने छ ।	प्रश्नावली तयार गर्न स्टेशनरी, तथ्यांक संकलन गर्न दै.भ्र.भ. , ईन्धन, प्रोसेसिङ्ग, तथा प्रोफाइल तयारीको लागी लाग्ने खर्चको ईष्टिमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।
१२	अनुगमन रिपोर्ट प्रकाशन	प्रभावकारी कार्य संचालनमा सहयोगी	उप आयोजना क्षेत्र भित्र वर्ष भरिमा जिल्ला प्राविधिक टोली , उपव्यवस्थापक , क्षेत्रिय व्यवस्थापक ,केन्द्रिय स्तरवाट भएको अनुगमन र अनुगमनका वेला देखिएका समस्याहरु समाधान गर्न दिईएको सुझाव,निर्देशनहरु प्रष्टरुपमा देखिने गरि अनुगमन रिपोर्ट प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।	स्टेशनरी ,दै.भ्र.भ.,ईन्धन ,आदी स्वीकृत विनियोजित बजेट भित्र रही ईष्टिमेट तयार गरि स्वीकृत गराई कार्यक्रम संचालन गर्नु पर्नेछ ।